

מתולדותיו של הרב משה צבי נריה -

הרב משה צבי נריה (מנקין) חולל את אחד המהפכים הגדולים בציבור הדתי לאומי ובחינוכו על פי דרכו של הראי"ה קוק זצ"ל.

הרב נריה נולד בכ"א בשבט תרע"ג (1913), בלודז' שבפולין, לאביו הרב פתחיה מנקין ולאמו רחל. אביו שהיה תלמיד ה"חפץ חיים", כיהן כרב בכמה קהילות ברוסיה וזכה להערצה מצד בני עיירתו ומקורביו. בצעירותו למד הרב נריה בישיבות במינסק ובשקלוב אצל רב המקום ר' מרדכי פיינשטיין שהיה למדן ומעמיק גדול, ואחיו הצעיר של הפוסק הרב משה פיינשטיין.

בשנת תר"ץ (1930) כשהוא בן שבע עשרה, נודע לו כי הראי"ה קוק זצ"ל, רבה הראשי של ארץ ישראל פועל להצלת בני ישיבה מרוסיה ומבקש בעבורם סרטיפיקטים (אשרות עלייה). הוא פנה במכתב בקשה מתובל בדברי תורה לבנו של הרב קוק, הרב צבי יהודה זצ"ל, ולאחר זמן קצר קיבל מירושלים אשרת מעבר וכרטיס נסיעה. בכ' תמוז תר"ץ (1930) הגיע לארץ ישראל ומיד עלה לירושלים, ועם ההיכרות הראשונית דבק בראי"ה ובבנו, והתקשר אליהם קשר עמוק ביותר. באותה עת ינק גם מתורתו של תלמידו-חברו של הרב, רבי יעקב משה חרל"פ, והיה לא רק משומעי לקח, אלא גם ממסביריו בישיבת "מרכז הרב". במקביל ללימודיו בישיבת "מרכז הרב" השתלם במכון הוראה וקריאה מתלמידי הרב קוק, פנה להגשמה בציבוריות הישראלית, ברוחו ובחזונו של הרב קוק.

תוך התחברותו לתורת ארץ ישראל של הרב קוק, התוודע הרב נריה לתנועת הנוער "בני עקיבא" שהייתה אז בחיתוליה. הוא הוזמן להרצות בסניף התנועה בירושלים, ולאט לאט התקרב והרגיש כי מוטלת עליו המשימה להתמודד עם השאלות, הלבטים והשאיפות שפיעמו בלב הנוער והעסיקו אותם. לאחר זמן נאות להצטרף כמרכז הסניף, ויחד עם זאת המשיך בלימודיו בישיבה. הרב נריה התגלה כמשורר, וחיבר את שיריו ופזמוניו של הארגון. אחד מהם אף הפך להמנון התנועה. הוא שימש כעורך הראשון של ביטאון התנועה "זרעים" וכאן נמצא שדה מבורך לכשרונו הספרותי. מאמרים רבים נכתבו שם על ידו במספר שמות ספרותיים. בפעולתו בתנועה הגיע למסקנה כי אין תחליף לישיבה כמבצר רוחני וכמחסום בפני החילוניות, ויש צורך להקים ישיבה ברוח חדשה התואמת לשאיפות בני עקיבא.

ב-'מרחשוון ת"ש (1940) חרף התנגדויות בתוך תנועתו, עלה הרב נריה עם 13 נערים וייסד את ישיבת בני עקיבא הראשונה במושב העובדים הדתי כפר הרא"ה. הישיבה פרצה דרך בכך ששילבה עבודת אדמה ולימודי קודש ביחד. לימים, עקב דרישת ההורים, הוכנסו לישיבה לימודי תיכון (על חשבון עבודת הכפיים), וזאת חרף התנגדותו של הרב נריה. בעקבות ייסוד ישיבת בני עקיבא בכפר הרא"ה נוסדו ישיבות תיכוניות רבות בכל רחבי הארץ, בכך הפכה הישיבה ל"אם הישיבות התיכוניות". בעקבותיהן אף קמו בתי ספר מקצועיים, אולפנות לבנות, וישיבות הסדר.

למרות סירובים רבים להשתלב ברשימת המפד"ל לכנסת, שינה את דעתו בעקבות עיוותים מתכננים בחקיקה אשר היו עלולים לפגוע קשות בחינוך הדתי בכלל ובישיבות בפרט. לשם מטרת קודש זו נכנס לכנסת השביעית. היה חבר בוועדות החינוך והרווחה של הכנסת וכיש בה עד תשל"ד (1974). נאומיו זכו להקשבה והערכה מרובה גם על ידי המתנגדים לדעותיו. הרב נריה כתב את הביוגרפיה של הרב קוק במספר רב של ספרים, תוך שהוא שוזר בהם סיפורים והגות משל הרב קוק. בשנת תשל"ח (1978) זכה בפרס ישראל על תרומה מיוחדת לקידומה ופיתוחה של החברה והמדינה.

בשנת 1993 על רקע התנגדותו להסכם אוסלו הקים הרב נריה יחד עם הרב שאול ישראלי זצ"ל ומרן הרב אברהם שפירא זצ"ל, את הארגון "איחוד הרבנים למען עם ישראל וארץ ישראל", על רקע התנגדותם להסכמי אוסלו.

הרב נריה נפטר בגיל 82, ב"ט בכסלו ה'תשנ"ו (1995), כשהוא מותיר אחריו דור שלם של תלמידים שהפיצו אחריו את תורתו ודרכו החינוכית בעשרות מוסדות ברחבי הארץ. מילותיו האחרונות ביטאו אולי יותר מכל את אהבתו הגדולה לארץ ישראל וקדושתה:

"קר לי! תחממו אותי תורה! תאחזו בארץ ישראל ובקדושתה. תנו לי להגיד שלום לארץ ישראל ולהיפרד ממנה באהבה, בשמחה וברצון קדושה אני מבקש. קודש קודשים אני מבקש. תנו לי קדושת ארץ ישראל, תנו לי קדושת אהבת ישראל, תנו לי הרגשת קדושת ארץ ישראל. תנו לי הרגשת קדושת עם ישראל!" אז קרא כמה פעמים בקול גדול, "שמע ישראל ה' אלוהים ה' אחד" וסיים במילים "נתקדש כולנו", והחזיר נשמתו הקדושה לבורא.

ידידי מדהים של הר' משה צבי נריה על בני עקיבא והישיבות התיכוניות

מתוך מאמרו של מזכ"ל בני עקיבא לשעבר: יוחנן בן יעקב.

"הבשורה על פטירתו של הרב משה צבי נריה הגיעה אלי במסוקבה הקודרת והמושלגת. שתי דמויות נבדלות של הרב עלו נגד עיני, אחת ידועה ומוכרת היטב, שניה בלתי נודעת אלא למעטים והיא המרתקת והחשובה בעיני.

הדמות הראשונה- הרב נריה מספיד את חללי גוש עציון הי"ד בעצרת התייחדות בירושלים. ילד הייתי, ודבריו הנרגשים, החמים והפיוטיים עוררו בי התרגשות רבה. הרב דיבר בהערצה ואהבה ובכאב ובכי על חברי כפר עציון שנפלו בקרבות תש"ח. זמן קצר לאחר מכן התקיימה קייטנה של בני כפר עציון בישיבת בני עקיבא שבכפר הרא"ה. שוב פגשתי ברב מזמר ומתפלל. באישיות קורנת וחמה, וביחס אבהי מיוחד שהעניק לנו.

לימים ערכתי מהדורה חדשה של קובץ תפילות הזיכרון לחללי עציון, ושיבצתי בו את ההספד שכתב הרב לחללים. עם פרסום החוברת שלחתי עותק לרב, והוא הודה לי בכתב והוסיף הערה באשר לדברי ההספד שלו. כך נסגר מעגל היכרות אחד בינינו. הרב נריה- ראש ישיבה, מנהיג צבור ציוני דתי, איש תורה ואמונה, מחנך דגול הנערץ על תלמידיו, מבכירי הרבנים של הציונות הדתית, ממעצבי דרכה של בני עקיבא, מייסד רשת הישיבות התיכוניות, ממורי הדרך של הנוער הדתי לאומי בשני הדורות האחרונים.

הדמות האחרת שונה, מפתיעה. דמות זו נתגלתה בפניי כמעט באקראי. בהיותי מזכ"ל בני עקיבא פורסמה חוברת קונטרס צנועה, תדפיס מתוך הקובץ "זיכרון הראי"ה" (ירושלים, תשמ"ו). שם החוברת: "על יחס מרן הגראי"ה קוק זצ"ל לתנועת בני עקיבא" מאת: משה צבי נריה, ישיבת בני עקיבא כפר הרא"ה. עיינתי בה עמוקות ותהיתי על דמותו של בני עקיבא כפי שהיא מצטיירת בה. בין השיטין ניכר היטב כי הרב נריה מבטא את עמדתו שלו ביחס לתנועת הנוער, עמדה שאינה מחמיאה ומעוררת פליאה. הוא סיפר על אחד מאנשי ירושלים, נצר למשפחת אדמו"רים מכובדת, שפנה אל הראי"ה קוק במשאלה שהרב יצווה על בתו לעזוב את בני עקיבא: "כשגמר האב להציג את ענינו ובקשתו, שאל אותו הרב [הראי"ה קוק]: "האם זו בת יחידה לך?" לא, השיב האב. יש לי שתי בנות, וזו הצעירה. ומה עם הבכירה? המשך הרב ושאל... השיב האב: היא הלכה לנוער העובד. אם כן, גמר הרב, מה אתה רוצה? תשמח שבתך השנייה הולכת לבני עקיבא". בהמשך מספר הרב נריה: "בקיץ תרצ"ב, כשחזרתי לישיבה אחרי חופשת הקיץ ומצאתי שעת כושר, וספרתי לו [לראי"ה קוק] שהייתי בשרון וארגנתי סניפים של בני עקיבא בפתח תקוה, בבני ברק, ובכפר סבא ותנועת נוער דתית הייתה שם דבר חדש לגמרי- הגיב הרב זצ"ל ואמר: "אין לך דבר קדוש מזה!". הרב ידע יפה מה מתרחש במושבות ומה טיבו של הנוער שאנו מטפלים בו, שנוער זה עומד על הגבול ושזו ממש הצלה מתנועות הנוער הלא דתיות".

מהדברים עולה כי הרב נריה ראה בבני עקיבא מענה לתופעת החילון, מקום ראוי לבני הנוער הנוטים לנטוש את דרך היהדות, מקלט לחוזרים בשאלה. ואכן כאשר ביקשתי לשחרר את תלמידי ישיבותינו לפעילות מסוימת בתנועה אמר לי הרב נריה כי לדעתו, בני ישיבות בני עקיבא אינם צריכים ללכת לתנועה, שהרי את חינוכם התורני הם מקבלים בישיבה והתנועה אינה מיועדת להם, אלא למי שאינם מקבלים חינוך תורני. כיון שקשה היה לי להשלים עם מסר זה, המציב את תנועתנו במעמד נחות מלכתחילה, פניתי אליו ובקשתי לקיים עמו שיחה אישית. הרב נריה הזדרז ונענה מיד לפנייתי... האירוח החם והלבבי של הרב והרבנית, שתאריך ימים, החיוך והאהבה הקורנת, מתק השפתיים המקסים ושובה הלב – כל אלה לא היה בהם להרגיע את הסערה שהתחוללה בקרבי בשומעי את דבריו הכנים והגלויים של הרב. הייתה זו שיחת נפש שהשתיקות והמחשבות רבו בה. הרב סיפר כי מעולם לא ראה בבני עקיבא, בתנועת תורה ועבודה את דרך המלך הראויה והנכונה בעולמה של תורה. הוא סבר כי בני עקיבא אינה מקום לבני ישיבות, אלא למי שהפנו עורף לתורה ולאמונה ועדיין יש סיכוי שלא יינתקו מהן לגמרי. גדולי ישראל לא היו מקימים תנועה כזו ולא מצטרפים אליה, או מפנים אליה את בניהם ותלמידיהם.

שאלתי על ישיבות בני עקיבא, על הישיבות התיכוניות ועל ישיבות ההסדר, פאר היצירה של התנועה. הרב השיב כי זו אינה דרך התורה מלכתחילה. הרב הזכיר כי התנגד בתוקף לשילוב לימודי חול כלליים בתוך הישיבה שייסד בכפר הרא"ה כדבריו הידועים: "עשבים יצמחו על כף ידי, ולימודי חול לא יתקיימו בתוככי הישיבה שלנו". בעת שהוקמה ראה הרב בעיני רוחו את ישיבות מזרח אירופה כמודל ראוי ונכון לישיבה. לימודי החול הכלליים הוחדרו לישיבה, שהייתה בכך ל"ישיבה תיכונית", בניגוד להשקפתו של הרב נריה. עוד הזכיר הרב, כי בדיונים שהתקיימו בהנהלה הארצית של בני עקיבא על הקמת האולפנות לבנות, התנגד בתוקף ללימוד תורה לבנות, שהרי אין זו מסורת ישראל. מפעל חינוכי זה כולו אינו אלא סכר בפני החילון, ומוטב היה שלא היינו זקוקים לו כלל. גישה זו ליוותה אותו עד יומו האחרון.

שאלתי כיצד, אם כן, הסכים הרב לקבל את פרס ישראל על מפעל חיים זה, אותו הוא רואה כמעשה של בדיעבד גמור, וכיצד לדעתו ניתן לחנך רבבות בני נוער על חזון שכל כולו אינו אלא דבר מה מפוקפק ומסופק, הנשען על בסיס שלילי. האם הסיסמה שטבע הרב "יבורך הטשטוש המאחד" עשויה להוות דגל רוחני מלהיב ומסעיר נפשות צעירות?

הרב השיב שהוא אכן רואה עצמו כיהודי של בדיעבד, וכך אף את המפעל החינוכי שיסד ועמד בראשו. חיון שלו אינם כדרך חיייהם של גדולי ישראל. הנה לדוגמה סיפור הרב, יום קודם לכן בעת ששב מתפילת המנחה בבית הכנסת בכפר הרא"ה, הבחין באחת מבנות הכפר הולכת לביתה. נערה צנועה וחסודה, שכל הופעתה קורנת צניעות יהודית של בת ישראל, והיא משרתת בשירות לאומי. הרב התפעל מאד שבכפר גדלות ומתחנכות בנות כאלה, וחשקה נפשו להתענג על חזיון מרשים זה. לפיכך ברך את הצעירה ושאל לשלומה ולמעשיה. "והנה" אמר לי, "האם סובר אתה שהחזון איש היה מרשה לעצמו שיחה כזו עם נערה צעירה?!" עוד סיפר על שכנה שבאה לבית הרב לשאול מעט סוכר מהרבנית. ולשכנה בן, נער חמד, תלמיד מצטיין בישיבה בכפר הרא"ה, והרב מתפעל ממנו וסבור שנועד לגדולות. הרב הרשה לעצמו לפנות לשכנה ולשאול על הבן, אף לברך אותה על שזכתה לבן נפלא כזה, "אשר יולדתו!", ושוב הוסיף ואמר: "האם ה'חפץ חיים' היה מעז לקיים שיחה כזו עם אישה?! רואה אתה, יהודי של בדיעבד אני, איני נוהג על פי דרכם של גדולי ישראל. הם לא יסדו ישיבות תיכוניות, לא תנועות נוער כמו שלנו.

ארוכים הדברים ששמעתי מפי הרב נריה באותה שיחת נפש מרתקת. הרב דיבר ואני הקשבתי קשב רב. לשמוע ולהבין באתי, לא להתווכח ולהתעמת. לקראת סיום העזתי פנים ואמרתי לרב כי אני נדהם ומתפעל ממה שנחשף לפני, נדהם על כפל העולמות שבו הוא חי שנים רבות, על הקרע הפנימי שבדאי משסע את לבו לילה לילה, ומתפעל מהצלחתו המדהימה להנהיג צבור גדול, לחנך דור שלם של בני נוער נלהבים ומסורים לדרך שבה למעשה אינו מאמין. שתיקה ארוכה הייתה בחדר. הרב לא הגיב על דברי אלה, לא סתר אותם ולא ניסה לרכך את חריפותם. רק קם מכיסאו, חיבק אותי בחום ובירך אותי שאצליח בתפקידי החדש בבני עקיבא. עוד הוסיף כי הוא חש עצמו כאב לילדי כפר עציון, ואני ביניהם. הדברים שאמרתי נותרו תלויים בחלל, ללא מענה. מבטו של הרב הביע את אשר עמ לבו... (מתוך: "עמודים", אדר תשנ"ו).

הרב נריה שלי -

הרב יהודה דומיניץ, בוגר מחזור א' בכפר הרא"ה

"הישיבה הוקמה בי' חשון ת"ש, על ידי 13 חברים. אני הגעתי רק בפורים, אבל הרב נריה נתן לי רשות להיקרא כאחד מהמקימים. ההבדל ביני לבין האחרים היה שאני הייתי עולה חדש שהיה בבני עקיבא בחו"ל. הרב נריה, "נריה" כפי שקראנו לו, גילה הבנה מיוחדת לנוער שבא מהגולה.

נריה חזר מהקונגרס הציוני האחרון שהיה באירופה, שם היה ציר ולכן הייתה לו רגישות למצב בגולה, ערב פרוץ מלחמה"ע השנייה. עם הגעתי לישיבה הוא קיים איתי שיחות נפש אישיות. הוא ראה עצמו עם כולם כחבר בין חברים, אבל לגבי הוא היה תחילת של ההורים ובשבילי הישיבה הייתה בית. אני זוכר שיחות אישיות איתו בשדות של כפר הרא"ה. הרב ישראלי, שלימד בישיבה גמרא, והרב נריה - שניהם תלמידי הרב קוק זצ"ל. שניהם הביאו לכפר הרא"ה את האווירה של תורת ארץ ישראל ותורת הרב קוק.

כעבור זמן התחיל נריה ללמד שיעורי תורה ושיעורי תלמוד. עיקר ההשפעה שלו בימים ההם, הייתה בשיחות בשבת, בסעודה שלישית. הרושם שקיבלנו ממנו היה של אדם עם כושר רטורי, כושר דרשני. דרך החינוך שלו לתורה ולמצוות הייתה דרך החוויה, דרך הרגשת השבת והמועד. היה לא רק לימוד אלא גם הווי של שירה, רקוד, התעמלות, אווירה כללית של חג, ציונות, הצטרפות לגדנ"ע, טיולים, הדרכה בבני עקיבא וכל דבר שהוא בגדר חינוך מעבר ללימוד.

הייתה פה מהפכה. נוער ארץ ישראלי, בני מצווה, יוצאים להקים מוסד של תורה. דיברנו אז הרבה על המהפכה בנוער הארץ ישראלי. אני חושב שגם הרב נריה עצמו לא תיאר לעצמו שתוך דור או שני דורות, (עברו מעט יותר מ-50 שנה) הארץ תהיה זרועה ישיבות. מה שנקרא "דור הכיפות הסרוגות" זה מעל ומעבר לציפיות ולחלומות שלו.

הרב נריה ראה עצמו כחבר, אחד ממקימי הישיבה. הייתה לנו דמוקרטיה. תלמידים התקבלו לפי החלטת ועדת תלמידים. כמובן שהוא כיוון, הדריך והנחה, אך נתן לנו הרגשה כאילו אנחנו מחליטים מה ללמוד, איך ללמוד ואיך לנהל את בית הכנסת. זה נתן הרגשה כאילו אנחנו מנהלים את הישיבה הזאת בעצמנו. כך למדנו לנהל, והגענו אכן בעתיד לתפקידי ניהול במדינה. בוגרים רבים תפסו עמדות חשובות, וגם את זה קיבלנו מהרב נריה".

הרב נריה שלי – דובי טל

"כאשר הרב נריה וחבורת הצעירים מסניפי בני עקיבא החליטו להקים ישיבה וכמאמר השיר: "החליטו לתקן את העולם", היה זה מפני שבארץ ישראל באותה תקופה "המונופול על התורה" היה כאילו, בידי החרדים היהודים הגלותיים שהגיעו זה לא מכבר ממזרח אירופה, וה"מונופול על הארץ וההתיישבות" היה כאילו בידי החלוצים שאינם שומרי מצוות. לנוער הארץ ישראלי מבטים של שומרי מצוות, לא הייתה דרך ביניים והיה צורך בהכשרת ויצירת חלוץ בן תורה, שילוב חדש שנוצר כחלק מהתחדשות ההתיישבות היהודית בעת החדשה.

מהישיבה בכפר הרא"ה נולדו דורות של תלמידים המשלבים חלוציות ולימוד תורה. חלוציות לכל משימה שנקראו אליה; בתורה, בחינוך, במדע, בצבא, בהתיישבות, בחברה ובכל תחום תחומי החיים. חונכנו בישיבה שכל דבר אותו נעשה ובכל תחום שאליו נפנה נדע במה אנחנו מגשימים צורך לאומי, ולעשותו בדרך הטובה ביותר.

הרב נריה עצמו הפנה את תלמידיו לצאת למשימות הן תוך כדי הלימוד בישיבה, והן לאחר מכן, ואף יצא איתם ברבים מן המקרים. כך קמו ישיבות בכל חלקי הארץ, כך יצאו קצינים לצבא, כך יצאו להתיישבות בכל חלקי א"י, וכך יצאו מדענים ואנשי עסקים וכמובן רבנים ואנשי חינוך. כל אחד על פי כישוריו ונטיותיו.

מנימוקי ועדת השופטים למתן פרס ישראל לרב צבי משה נריה

פרופסור שלום אברבנאל - יו"ר

גב' רבקה גובר, פרופסור זאב לב

"מתרומותיו הרבות של הרב משה צבי נריה לטובת המדינה והחברה, תצויין זו המכרעת בהתוויית דרך חדשה בחינוך הנוער בדתי בארץ. דרכו החינוכית הדתית והישיבתית התגשמה תחילה בישיבת כפר הרא"ה ונהפכה לנחלת הכלל ביסוד רשת חינוך ענפה, תוך השפעה גדולה עם העם השוכן בציון ועל עמנו המפוזר בגולה.

כדי להעריך את גודל תרומתו, יש להבין את מצבו של החינוך הדתי והישיבתי בארץ לפני כארבעים שנה. הישיבות המסורתיות, נוסח מזרח-אירופה, לא היו מעורבות בחיי הישוב, אלא נחלתו של חלק קטן ממנו. נוער דתי לא ידע להתמודד עם שאלות שהזמן גרמן - שאלות של דת ומדינה, הגנה ופעילות התיישבותית וחברתית. הרב נריה הקים בכפר הרא"ה, הרחק ממוקדי החינוך של הישוב, ישיבה ארץ ישראלית מותאמת לתכונות הצבר, ובה ניסה למזג לימודים ישיבתיים-מסורתיים ומעורבות בחיי הישוב. בהתחלה שולב בישיבה חינוך חקלאי, ומאוחר יותר חינוך תיכוני רגיל. הרב נריה האציל מרוחו על חניכיו והפיח בהם רוח של הערכה לעצמותם ושאיפה להתמודד עם הסביבה בדרכי שכנוע והסברה. לימודי הישיבה היו שזורים באהבה לארץ ישראל, ולעם ישראל היושב בציון ובגולה וברצון להתנדבות וחלוציות, ובו בזמן באהבת התורה וקידוש השם ודרישה מכל תלמיד-ישיבה לשאוף להיות תלמיד חכם ובעל מידות טובות. הישיבה הראשונה נוסדה בזמן השואה. לאחר קום המדינה, נוסדו לפי מתכונתה עוד ישיבות תיכוניות ומקצועיות בכפרי ובערים, עד שהיום רשת החינוך הזו מסועפת ובעלת הישגים מרשימים. כהמשך לישיבות התיכוניות, נוסדו "ישיבות ההסדר" וישיבות על תיכוניות. גם באלה מוכרת דרכו של הרב נריה. הן מחייבות את גיוסם של בחורי ישיבה לא רק כחובה לאומית אלא כשליחות לעם.

תרומתו של הרב נריה לחברה היא במציאת גשרים להידברות בין העם השומר מצוות ובין העם השומר אותן רק בחלקן או בכלל לא. הוא תרם לזאת בליבון בעיות הקשורות ביחסים בין שני חלקים אלה. ההתמודדות עם בעיות של דת ומדינה מצאה ביטוייה גם בהרצאותיו, בשידוריו הקבועים ב"קול ישראל", וכן במאמריו ובספריו - למשל על הלכות מדינה ובירור הלכתי בשאלות מלחמה בשבת, ומלחמות ישראל בכלל. לאות הוקרה על התוויית דרך חדשה ועל מפעל חייו מצאה ועדת השופטים לנכון להמליץ לפני שר החינוך והתרבות על הענקת פרס ישראל לרב משה צבי נריה בשנת השלושים לעצמאות ישראל.